

Ostlänken

I Gärdestas skogsmarker - torpet Janslund och medeltida tjärbränning

L1982:8176, kemisk industri & L1984:7104, lägenhetsbebyggelse
Gärdesta 1:1
Lästringe socken
Nyköpings kommun
Södermanlands län
Södermanland

Sabina Larsson & Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Sverige med
Södermanlands län markerat i rött.*

© 2024 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2024:54
Lst dnr 431-833-2022

Författare	Sabina Larsson & Annica Ramström
Kvalitetsgranskning	Annica Ramström
Grafisk form	Sabina Larsson
Omslagsfoto	Drönarbild över de undersökta husgrunderna inom torpet Janslund, L1984:7104. Foto från väster.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2024:54

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Ostlänken

I Gärdestas skogsmarker - torpet Janslund och medeltida tjärbränning

L1982:8176, kemisk industri & L1984:7104, lägenhetsbebyggelse

Gärdesta 1:1

Lästringe socken

Nyköpings kommun

Södermanlands län

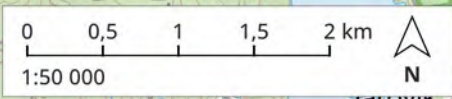
Södermanland

Sabina Larsson & Annica Ramström

Lst dnr 431-833-2022

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	7
Bakgrund och kulturmiljö	7
Torpet Janslund, L1984:7104	10
Inventering	12
Tjärdalen, L1982:8176	14
Utgångspunkter, syfte, frågeställningar och målgrupper	16
Metod och genomförande	16
Resultat	19
Torpet Janslund, L1984:7104	19
Hus 1: Verkstad/förrådsbyggnad	19
Hus 2: Ladugård med stalldel	21
Tjärdalen, L1982:8176	24
Tolkning	27
Lägenhetsbebyggelse, torpet Janslund, L1984:7104	27
Kemisk industri (tjärdal), L1982:8176	29
Kort om tjärbränning	29
Tolkning och vetenskaplig potential	30
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	33
Referenser	34
Tekniska och administrativa uppgifter	36
Bilagor	37
Bilaga 1. Schakt- och grävenhetstabell	37
Bilaga 2. Anläggningstabell	38
Bilaga 3. Fyndlista	40
Bilaga 4. Vedartsanalys	41
Bilaga 5. ¹⁴ C-analys	42

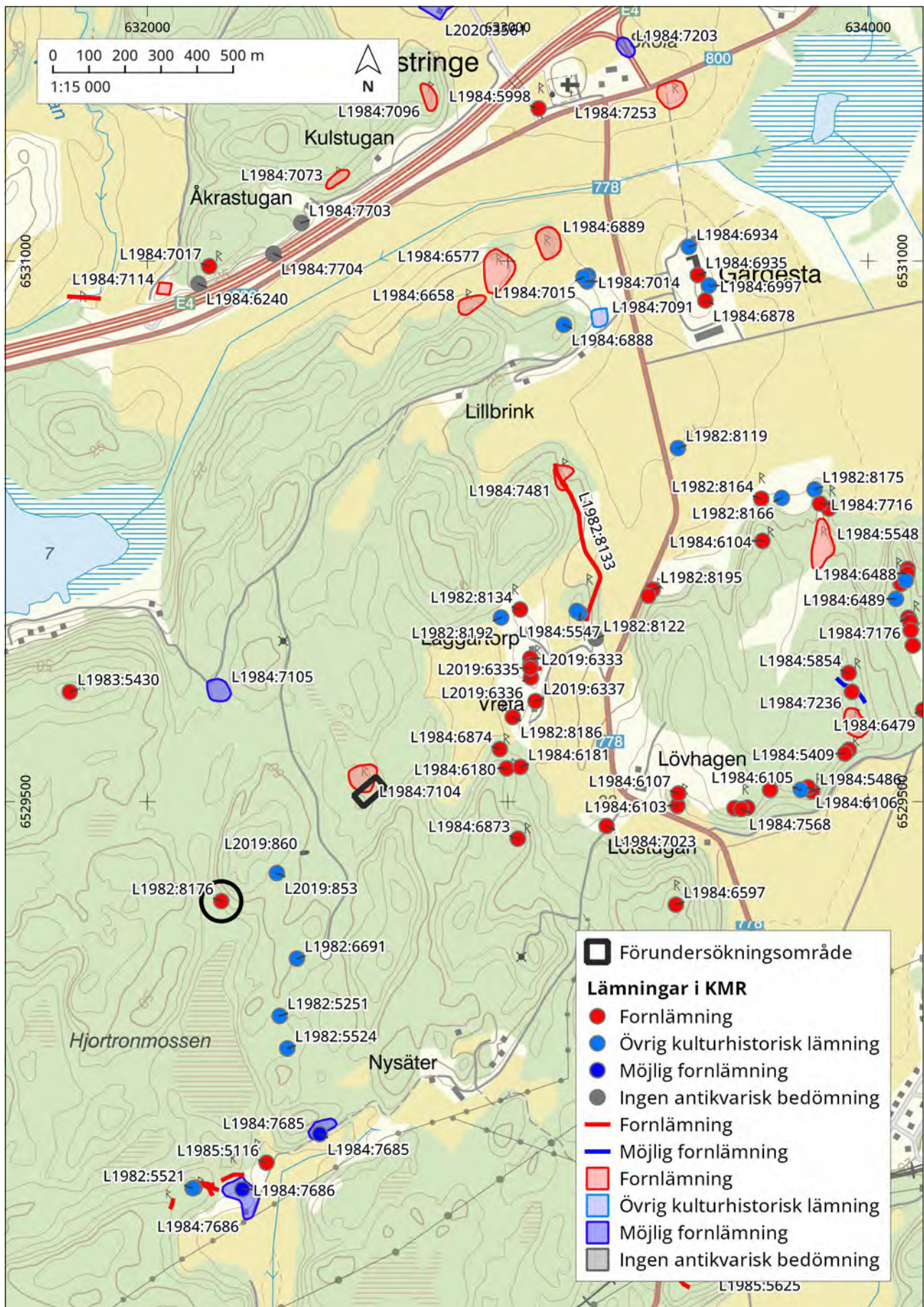

SAMMANFATTNING

Sommaren 2024 genomförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk förundersökning av torplämningen Janslund, L1984:7104, och en tjärdal, L1982:8176. På begäran av Länsstyrelsen inleddes uppdraget med en inventering och kartering av torpet, där synliga lämningar mättes in och dokumenterades. Kart- och arkivstudierna visar att torpet Janslund inte tillhör den äldre generationen torp under gården Gärdesta. I husförhörslängderna förekommer Janslund mellan år 1825 och 1930. Utifrån underlaget beslutades att låta förundersökningen omfatta den del av torpet som var belägen inom Trafikverkets markanspråk för Ostlänken. Två husgrunder undersöktes. De har fungerat som ladugård med stalldel samt verkstads- eller förrådsbyggnad. Husgrunderna bedömdes som sentida. Inga äldre lämningar påträffades inom markanspråket. Torplämningen L1984:7104 har efter avslutat uppdrag fått en justerad geometri i Kulturmiljöregistret (KMR). Den återstående delen av torpet bedöms utgöra fornlämning.

Vid förundersökningen av tjärdalen L1982:8176 prioriterades att datera och avgränsa lämningen, samt att förstå dess konstruktion. Det kunde fastslås att det rörde sig om en tjärdal, med ränna och plats för uppsamlingskärl, och inte en tjärränna. Två kolprover samlades in från gropen. Prov 145 daterades till 1438–1621 e.Kr. (2σ) och prov 146 till 1470–1635 e.Kr. (2σ). Tjärdalens antikvariska status som fornlämning är därmed säkerställd. Skogsbrukslämningar är relativt outforskade i den här delen av Södermanland. Den vetenskapliga potentialen är därmed hög, särskilt med tanke på tjärdalens datering.

Figur 1, föregående sida. Översiktskarta över skogarna mellan Tystberga och Gärdesta. Platserna som ingått i förundersökningen är markerade med svart cirkel. Skala 1:50 000.

Figur 2. Översiktsskarta med närområdet med registrerade lämningar i Kulturmiljöregistret. Förundersökningsområdena är markerade i svart. Skala 1:15 000.

INLEDNING

Inför Trafikverkets planering för nya stambanan Ostlänken har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Gärdesta 1:1 i Södermanland. Uppdraget berörde lämningen L1982:8176, kemisk industri (tjärdal), och delar av L1984:7104, lägenhetsbebyggelse.

På Länsstyrelsens begäran genomfördes en detaljerad kartering av lägenhetsbebyggelsen (L1984:7104) vilken genomfördes i november 2022 där ovan mark synliga lämningar mättes in och beskrevs översiktligt. I samband med karteringen gjordes även en mer detaljerad kart- och arkivstudie. Resultatet skickades in till Länsstyrelsen i form av en PM. Att karteringen genomfördes berodde på en justering av markanspråken från Trafikverkets sida, där endast en begränsad del i den sydöstra delen av lägenhetsbebyggelsen skulle komma att påverkas i stället för den större yta som var aktuell i det ursprungliga förfrågningsunderlaget från Länsstyrelsen. Därefter inkom ett reviderat förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen, som låg till grund för förundersökningens undersökningsplan. Fältarbetet var tänkt att starta hösten 2023, men stora vattenmängder i skogarna förhindrade framkomligheten till platsen för grävmaskinen. Länsstyrelsen, Trafikverket och Arkeologgruppen kom gemensamt fram till att förundersökningen skulle skjutas till sommaren 2024, för att optimera de vetenskapliga förutsättningarna. Beslutande i ärendet var Länsstyrelsen i Södermanlands län och Trafikverket bekostade uppdraget.

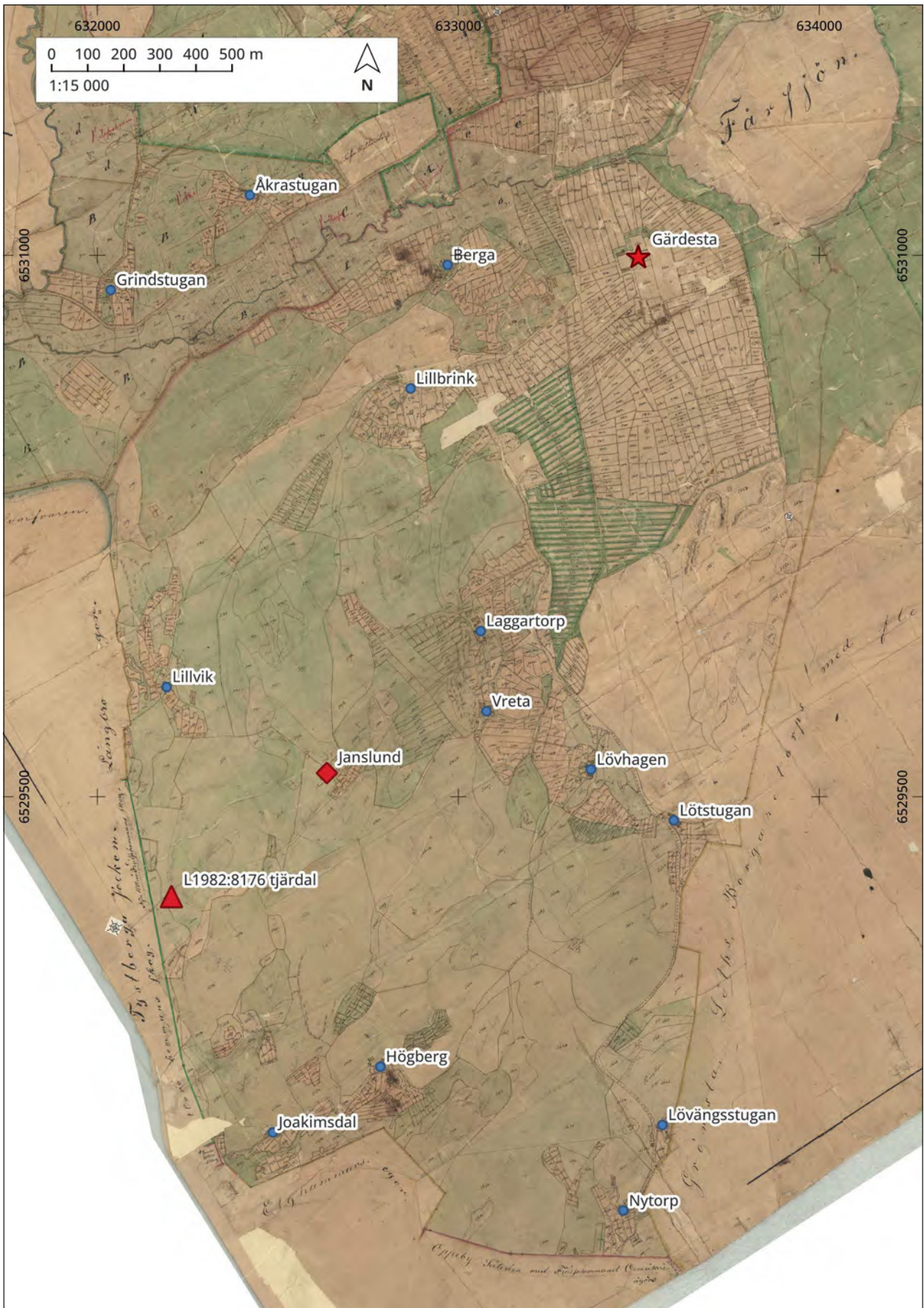
BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

De aktuella fornlämningarna är belägna i de höglänta skogspartierna mellan Tystberga och Lästringe i Södermanland. Marken har hört, och gör än idag, till gården Gärdesta, som har anor ner i åtminstone 1500-talet. Äldsta skriftliga belägget för namnet Gärdesta, *Gærdhastom*, är från år 1408 (Ortnamnsregistret). Gården tillhörde ursprungligen släkten Kruse af Elghammar men har genom arv, köp och giftermål kommit att tillhöra en rad adelsmän och adelsdamer. År 1782 omvandlar friherre Axel Vilhelm Löwen Gärdesta till ett fideikommiss, vilket det är än idag. Gärdesta består av en huvudbyggnad, uppförd på 1790-talet, och två flyglar (Segerstråle 1981:96).

På Gärdestas vidsträckta marker fanns en mängd torp. På kartan från år 1687, se figur 3, finns torpen Bärge (Berga), Brink, Lagarhult (Laggartorp), Lillwyk (Lillvik), Wreten (Vreta), Löfhagen (Lövhagen), Högskog och Nytorp. Där Janslund ligger finns inga upptagna åkrar eller annat som skulle tyda på att platsen är tagen i anspråk. Under första halvan av 1800-talet tillkommer en mängd torp och backstugor, bland annat Janslund.

Figur 3. 1687 års karta över Gärdestas ägor och torpen som ingår. LMS akt C12:140-3.

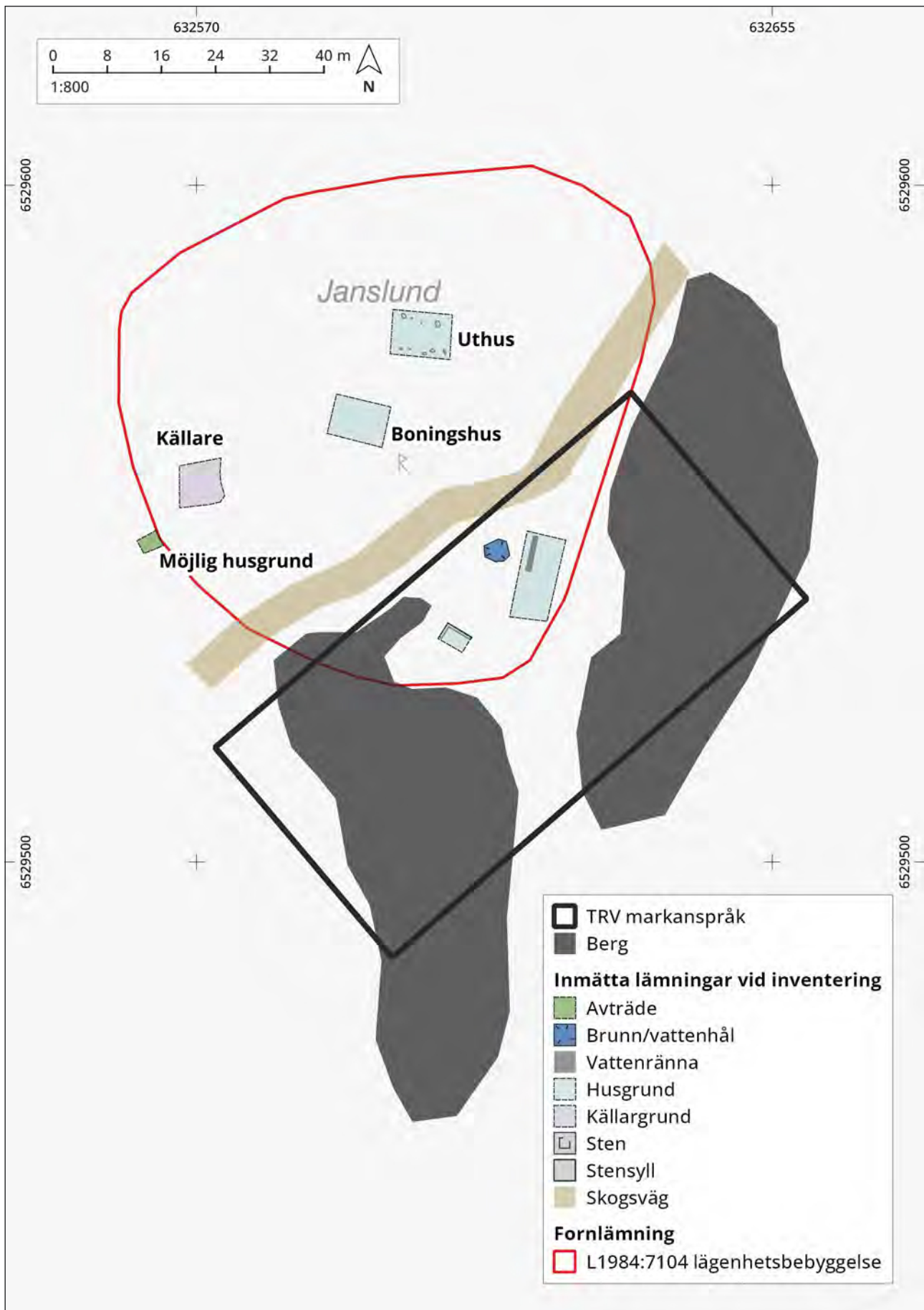
Figur 4. 1848 års karta över den sydvästra delen av Gärdestas ägor samt de torp som finns utsatta. Skala 1:15 000. REG akt 04-läs-34.

Torpet Janslund, L1984:7104

Torpet är beläget på en markerad förhöjning, inom vad som idag skulle betecknas som ett utmarksområde präglad av planterad skog. Torplämningen ligger inom en medvetet hållen öppen yta med enstaka enar och lövträd. Hustomten är dessutom stenröjd, varför den påminner om hagmark. Öster och väster om lämningen, i de lägre liggande partierna, finns äldre röjd åkermark som mestadels är planterad tallskog idag. Öster om torpet har ända in i modern tid bestått av brukad åkermark, vilket syns på historiska flygbilder från 1950- och 60-talen. Janslund har alltså legat i ett betydligt öppnare landskapsrum än vad som kan anas idag. Mot söder gränsar torpet till ett markant berg. I norr, öster och väster avgränsas torpet av branta sluttningar, särskilt i öster.

Torpet har, som nämnt ovan, legat under fastigheten Gärdesta, som ett av flera torp som gjort dagsverken på den stora huvudgården. I husförhörslängderna framgår att torpet står som nybygge år 1825. Om det rör sig om ett verkligt nybygge eller inte är svårt att säga, då namnskicket på torp är föränderligt. Ibland flyttas namn med och ges till nya torp, det vill säga ingen platskontinuitet finns, men en namnkontinuitet i området. Ibland byter platser namn i och med ett nybygge och det är inte alltid som det framgår i arkiven. Utifrån kartmaterial och husförhörslängder går det inte att avgöra om torpet anläggs år 1825, men säkert är att det pågår ett bygge under den här tiden. Janslund byggs för en torpare vid namn Johan och hans hustru. Vid den här tiden är Jan ett vanligt smeknamn för Johan. Det går också att fastslå att torpet avhyses år 1938 och efter det är platsen obebodd. Orsaken till avhysningen står inte att finna i kyrkoarkiven. Familjen som arrenderar torpet vid tillfället får i stället möjlighet att ta över ett annat torp under Gärdesta, Lill-Brink. Det var vanligt på 1920-30-talen att det som tidigare utgjort dagsverkstorp styckas av och säljs som egna fastigheter. Så har dock inte skett med Janslund. Möjligen är det nu som Janslunds åkermark kom att uppgå i Gärdestas marker, vilken idag alltså är skogsplanterad.

I husförhörslängderna kan man utläsa ett vanligt fenomen vad gäller den här typen av obesuttnas bostäder och det handlar om den kamerala benämningen. Begreppsapparaten har diskuterats och problematiserats ingående (se till exempel Beronius Jörpeland & Hållans Stenholm 2015, Nilsson, Hansson & Svensson 2020). Benämningen av den här typen av bebyggelseenheter, ex torp, backstuga eller jordkula har haft flera förklaringsmodeller, baserade på exempelvis placering i landskapet, skattläggning eller invånarnas försörjningsstrategi. Det har i sin tur kopplats till social skiktning. Något som ytterligare komplicerar det hela är att samma enheter kan byta kameral beteckning över tid. Janslund är ett exempel på detta, där beteckningen skiftar från torp till backstuga och tillbaka till torp. Under första halvan av 1800-talet verkar man intressant nog ha en bestämd uppfattning om vad som är backstuga och vad som är torp. Om det har att göra med byggnadsskicket eller ekonomin är inte helt klarlagt, vilket gör att det är komplicerat att använda de här benämningarna. Vi vet helt enkelt inte vad de exakt står för eller betyder under olika tidsperioder.

Figur 5. Inmätta husgrunder vid inventeringen. De lämningar som ligger inom Trafikverkets markanspråk har undersökts inom ramarna för förundersökningen. Skala 1:800.

Utifrån husförhörslängderna kan vi utläsa att Janslund byter kameral benämning under åren 1852 till 1868. Tidigare är det omnämnt som torp, men under den här perioden betecknas det som backstuga. I längderna från 1868–1870 benämns det återigen som torp, vilket kvarstår fram till år 1938. Under de sista åren som torpet är aktivt arrenderas det ut av huvudgården Gärdesta. Att arrendera måste betyda att torparen betalar någon form av ersättning för boende och brukandet av marken. Tidigare har den som bott på Janslund benämnts som torpare, men vad det egentligen betyder vet vi inte heller då det kan vara allt ifrån dagsverkstorp till att betala ersättning för att bruka en plats, utan att göra dagsverken.

Inventering

Utanför markanspråket dokumenterades tre husgrunder: ett boningshus, en källargrund och ett uthus, se figur 5. Dessutom hittades en möjlig husgrund, kanske ett avträde. Inom markanspråket hittades de två husgrunderna som sedermera undersöktes: ladan och förrådshuset, samt ett vattenhål som vid inventeringstillfället var vattenfyllt.

Boningshuset är 8×6 meter stort, med en 0,4–0,5 meter hög syllstensram i 1–2 skift. Syllen består av sten i storleken 0,3–0,8 meter, både naturstenar och tillhuggna stenar, där de större stenarna ligger i grundens hörn. Ungefär mitt på husets södra långsida finns en trappsten. I grundens norra del, men inte dikt an mot husväggen, finns ett 2×2 meter stort spisröse. Inne i grunden hittades även en järnspis. Mitt i huset växer en stor gran, varför husgrunden inte är synlig vid första anblicken.

Källaren är 4,5×4,5 meter stor (innermått) och har valliknande väggar där en syllstensram är synlig. Möjligen har det funnits en överbyggnad som idag är borta. Själva källaren är kallmurad i upp till fem skift av huggna stenar. På väggarna finns rester av puts.

Uthuset är cirka 7×4 meter stort och har en gles stensyll av delvis övertorvade och glest ställda stenar. Möjligen är grunden större.

Den möjliga husgrunden är 3×2 meter stor och har en syllstensram av natursten, 0,2–0,4 meter stora. Den är belägen delvis i en svag sluttning. Det kan röra sig om torpets avträde, men kan också vara uppkastad odlingssten.

Torpet ingick i en arkeologisk utredning år 2014 (Björklund & Hed Jakobsson 2015), i övrigt har inga arkeologiska insatser utförts. I närområdet, cirka 50 meter norr om Janslund identifierades ett möjligt boplatssläge som utredningsgrävdes år 2022. Inga lämningar påträffades och objektet avskrevs (objekt AK 151, se Norrgren 2022).

Figur 6. Under den stora granen centralt i bilden ligger boningshuset. Notera den stenröjda ytan. Foto från söder.

Figur 7. Grunden till boningshuset. Foto från öster.

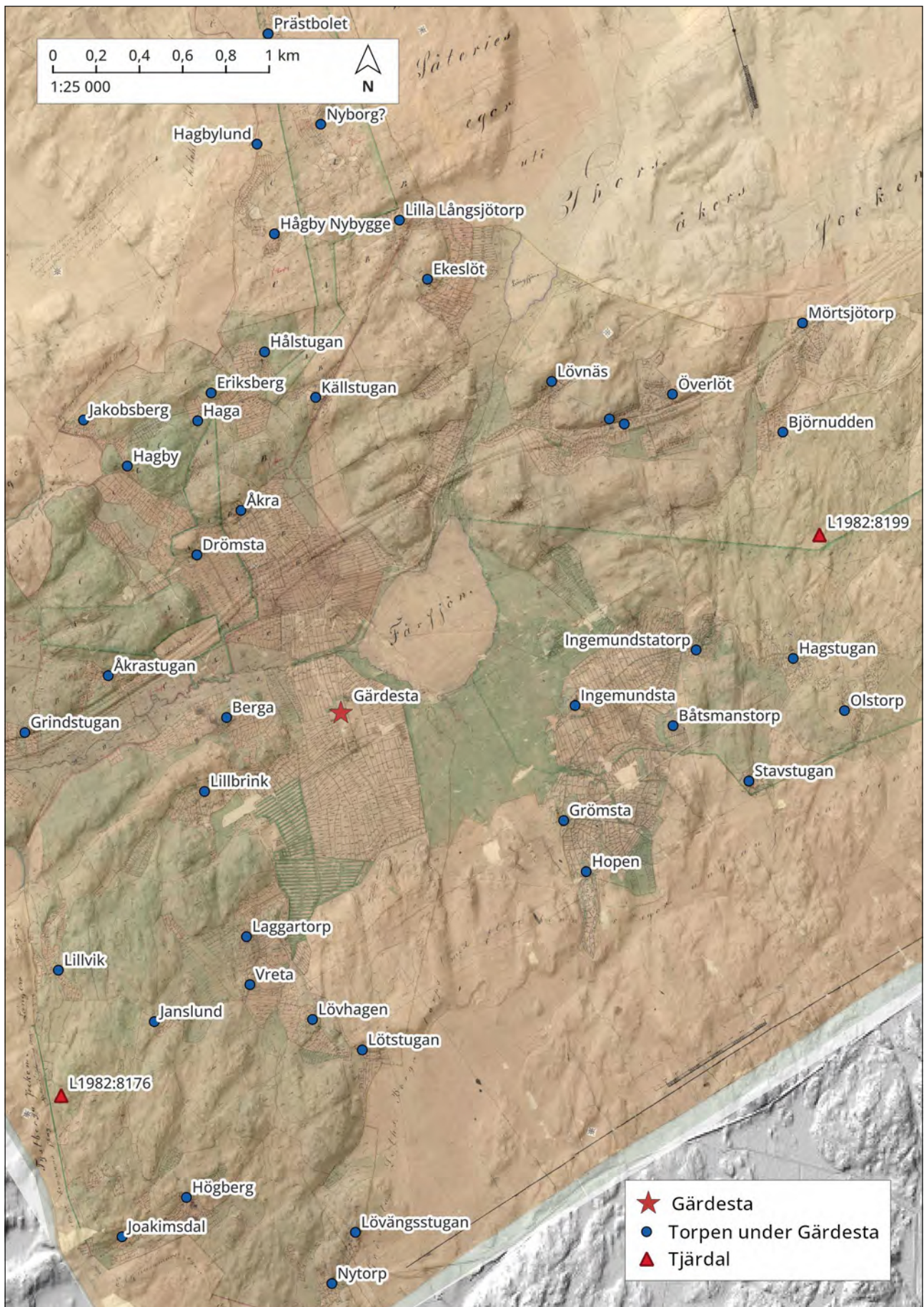
Figur 8. Källaren. Foto från väster.

Tjärdalen, L1982:8176

Tjärdalen påträffades vid ovan nämnda arkeologiska utredning 2014 (Björklund & Hed Jakobsson 2015). År 2018 utfördes en utredningsgrävning, då tjärdalen undersöktes med ett mindre schakt i anslutning till vällen. Syftet var att hitta daterbart material. Kol från tjärdalen ^{14}C -daterades till 1660–1950 e.Kr. (2 σ), där den sannolika dateringen tolkades ligga i den äldre intervallen (Hjulström 2020:33).

Inom Gärdestas ägor år 1848 finns endast en annan känd plats med tjärframställning, L1982:8199, se figur 9. Närmsta torp på 1848 års karta är Hagstugan, Björnudden och Ingemundstatorp. Mellan torpen och tjärdalen är det cirka 5–7 kilometer. Lämningen påträffades vid samma inventering, inom järnvägskorridoren. Den ligger även i ett liknande läge i landskapet, i en brant slänt intill en våtmark – långt från bebyggelsen. Ett kolprov från tjärdalen ^{14}C -daterade till 1260–1390 e.Kr. (2 σ) (Hjulström 2020:37). I närheten finns även odaterade lämningar efter kolning, L1982:8197, L1982:8155 och L1982:8167.

Vår kunskap om den här typen av utmarksbruk är liten i den här delen av Södermanland. Att inte fler tjär- och kolningsplatser är kända beror knappast på att de inte finns, de är bara inte hittade och/eller registrerade.

Figur 9. 1848 års karta med torpen utsatta (modern namnåtergivning). De två tjårdalarna L1982:8176 och L1982:8199 är markerade i rött. Kartan illustrerar tjårdalarnas lägen i landskapet, som ända in i 1800-talet är skogs- och utmark. Skala 1:25 000.

UTGÅNGSPUNKTER, SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR OCH MÅLGRUPPER

Syftet med förundersökningen var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning, samt ett underlag för att bedöma behovet och omfattningen av en eventuell kommande arkeologisk undersökning. Förundersökningen skulle fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet, samt tillvarata fornfynd. Förundersökningen skulle också leda fram till en tydlig värdering av fornlämningarnas kunskapsinnehåll och lämna underlag till att lyfta fram prioriterade frågeställningar vid en eventuell arkeologisk undersökning.

Resultaten skulle även kunna användas av undersökare för att bedöma och beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning samt för att användas i företagarens planering.

För att uppnå förundersökningens syfte och ambitionsnivå skulle:

- *fornlämningen L1982:8176 (tjärdalen) avgränsas och förundersöks i sin helhet*
- *fornlämningen L1984:7104 (lägenhetsbebyggelsen) avgränsas inom markanspråket*
- *fornlämningen L1984:7104 (lägenhetsbebyggelsen) förundersöks inom såväl som intill markanspråket*
- *en fördjupad kart- och arkivstudie ska göras för att så långt som möjligt komplettera de resultat som tidigare arkivstudier visat.*

Målgrupper för förundersökningen är främst Länsstyrelsen och Trafikverket. Förundersökningen skulle utföras med hög ambitionsnivå.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Uppdraget inleddes, som tidigare nämnts, med en inventering och kartering av lägenhetsbebyggelsen L1982:8176, vilken kompletterades med en kart- och arkivstudie. Dessa syftade till att klarlägga landskapets brukande i närområdet, exempelvis upptagande av åkrar och vägar eller stigar. Till detta har det historiska kartmaterialet i Lantmäteriets arkiv använts. Ett urval av kartorna har rektifierats. Utöver kartmaterialet har kyrkoarkiven nyttjats, framför allt husförhörslängderna. Arkivstudierna utfördes av Annica Ramström på Arkeologgruppen AB.

Vid det efterföljande fältarbetet prioriterades dateringen av de båda fornlämningarna. Tjärdalen, L1982:8176, torvades av i sin helhet. Målsättningen var att avgöra om det rörde sig om en tjärdal eller tjärränna. När konstruktionen frilagts och delar av vallen undersökts beslutades att lämna återstoden av

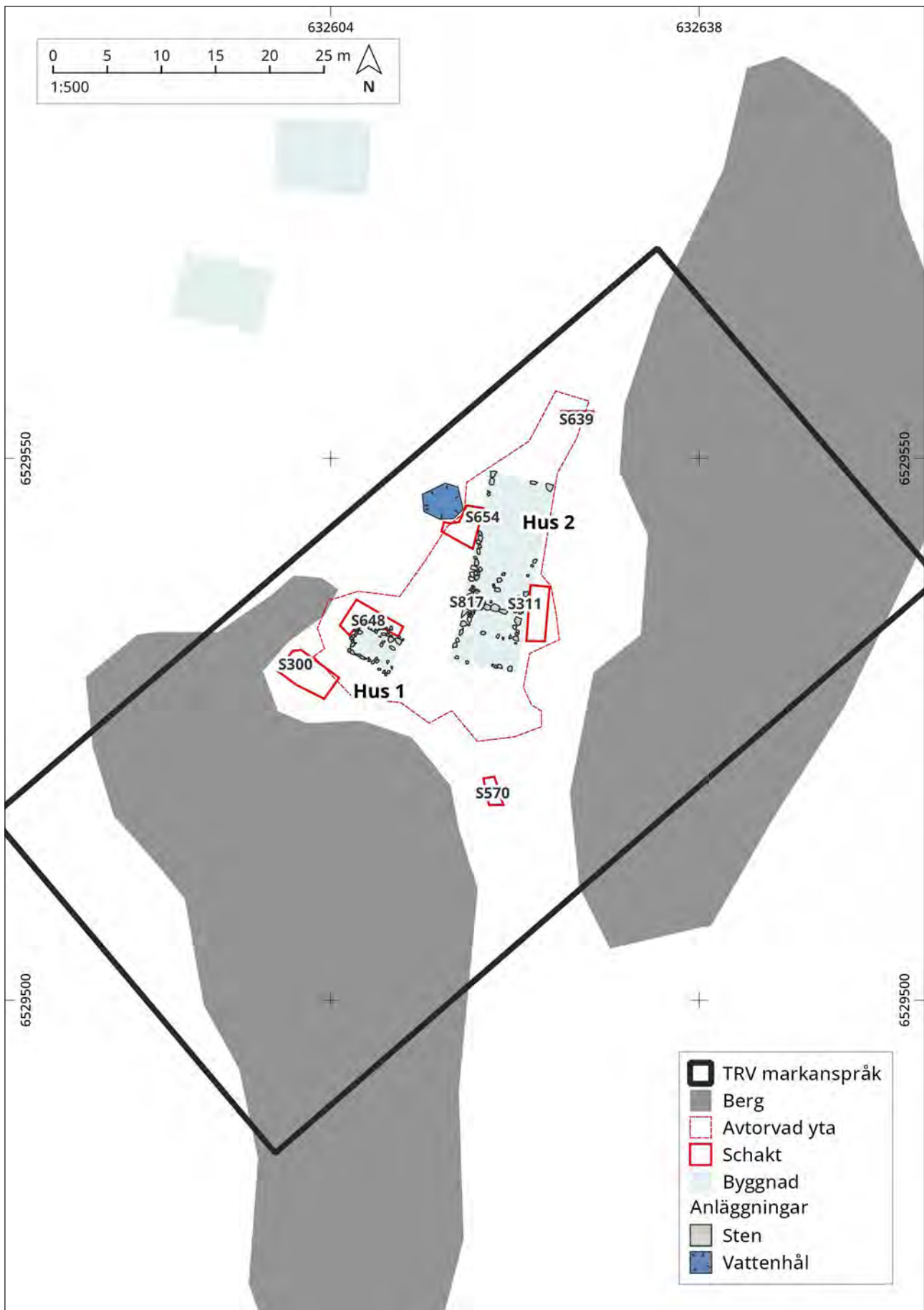
lämningen, med tanke på att uppdraget var rubricerat som förundersökning. Kol från den frilagda tjärdalen samlades in. För ändamålet valdes kol från kanten av gropen. Två prover insamlades. Tjärdalen dokumenterades och schaktet lades därefter igen.

Även vid torplämningen L1984:7104 var datering av husgrunderna av hög prioritet. Här inleddes arbetet genom avtorvning av de båda husgrunderna, inledningsvis med maskin och därefter genom handrensning. Därefter grävdes ett antal schakt, med utgång från husgrunderna, för att söka eventuella lager eller anläggningar med koppling till torpet, alternativt äldre faser. Alla schakt grävdes ner till steril nivå. De båda husgrunderna undersöktes genom rutgrävning, där halvmeters eller enmetersrutor grävdes inom grunderna. Även dessa grävdes ner till steril nivå. En större yta mellan husgrunderna torvades av, men schaktades inte ner till undergrund.

Vid undersökning av husgrunderna söktes inre konstruktioner, såsom spisar, innerväggar och golv. Framför allt gällde detta den mindre husgrunden, då en hypotes var att den kunde utgöra ett äldre boningshus som föregått det som dokumenterades vid inventeringen. Efter avslutad undersökning lades alla schakt igen och ytorna återställdes. Husgrunderna lämnades framrensade.

Fyndinsamling gjordes via handplock och metalldetektering. Detekteringen gjordes innan och efter avtorvning av husgrunderna samt efter handrensning. Grävenheterna metalldetekterades med pinpointer. Även schakten detekterades, efter att grässvålen skalats bort. Fynd som bedömdes som recenta samlades ihop, fotograferades och lämnades kvar inom respektive husgrund. Endast ett föremål, ett mynt, mättes in och omhändertogs. Detta har i efterhand bedömts som modernt, tidigt 1900-tal, och därmed kasserats.

Lämningarna dokumenterades skriftligt, fotograferades med kamera och drönare, samt mättes in med RTK-GPS. Gällande husgrunderna mättes ett urval av syllstenarna in, resterande har digitaliserats in utifrån drönarbilder. All inmätning gjordes i SWEREF99TM och har därefter bearbetats i Intrasis och QGIS.

Figur 10. Schaktplan. Skala 1:500.

RESULTAT

Torpet Janslund, L1984:7104

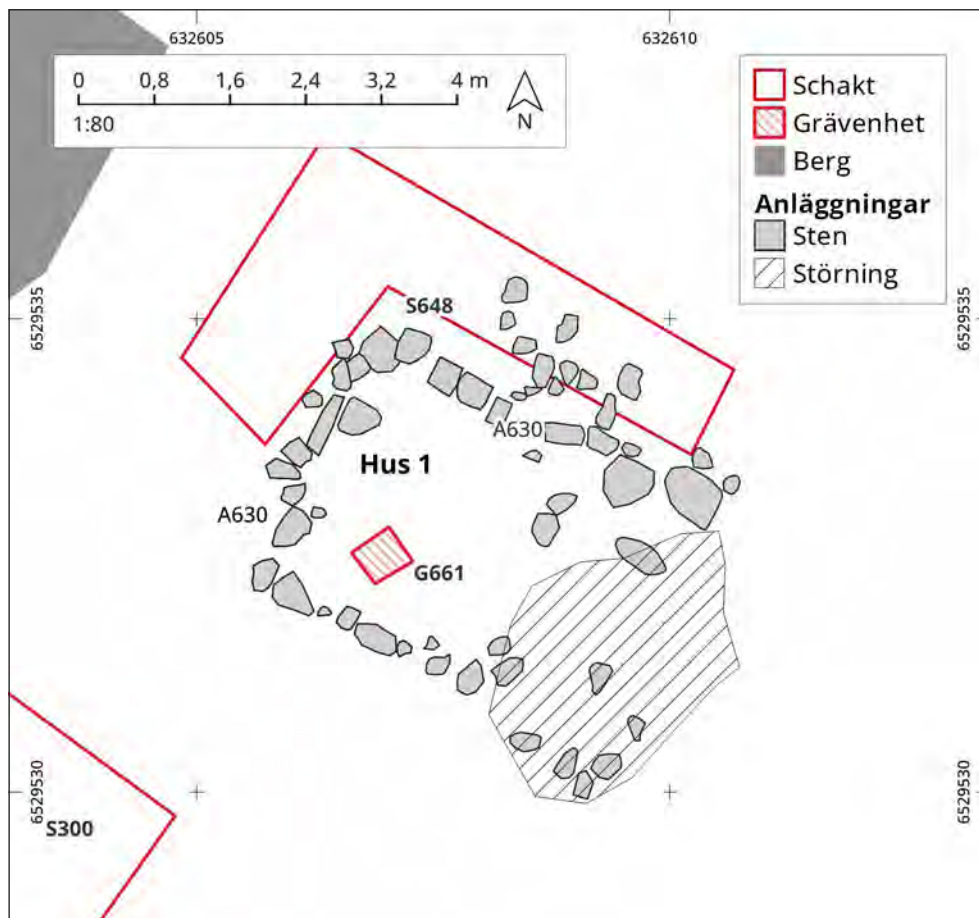
Inventeringen av torpet visade att den del som berördes av Trafikverkets markanspråk var väl avgränsad från övriga husgrunder inom fornlämningen. Genom lämningen, i nordostlig-sydvästlig riktning (se figur 5), går en äldre skogsväg som tangerar markanspråket. Delar av skogsvägen har troligen använts under torpets brukningstid men har därefter använts av skogsbruksmaskiner. Vägen bildar en naturlig gräns mellan höjden i nordväst, där boningshuset ligger, och svackan i sydost, där de undersökta uthusen är belägna. Husgrunderna ligger mellan två uppstickande berg, samt en brant sluttning i sydost, som tillsammans bildar en väl avgränsad yta.

En större yta avtorvades, med utgångspunkt från de båda husgrunderna. Utöver detta grävdes sex söschakt inom förundersökningsområdet i syfte att hitta eventuella grunder eller anläggningar som ej var synliga ovan mark. I S311, som grävdes längs med långsidan på Hus 2, hittades en skikt grus som troligen utgjort en grusgång. I övrigt framkom inga anläggningar eller lager. Undergrunden bestod av sandig och stenig morän med stråk av lerig silt. På vissa ställen framkom berg.

HUS 1: VERKSTAD/FÖRRÅDSBYGGNAD

Huset mäter cirka 4×2 meter, med stensyll och möjlig farstu mot nordost. Efter avtorvning metalldetekterades hela husgrunden. Utöver en mängd metallföremål (spik, byggnadsdetaljer, sågblad, verktyg, en patron samt en mängd oidentifierat skrot) hittades ett kopparmynt (F1), vilket senare identifierades som en 1-öring från Gustav V:s regeringstid (1907–1950). Myntet var alltför ärgat för att utläsa exakt präglingsår. Eftersom myntet inte utgör fornfynd har det kasserats. En störning i form av en grop var grävd i byggnadens södra del, som stört och flyttat på syllstenarna. Gropen var fylld av trasiga takpannor och rostiga verktyg. En ruta (G661) grävdes i husets västra del. Inga kulturlager eller golvstrukturer påträffades, endast den sterila undergrunden framkom.

Huset saknar spis och därmed uppvärmning. Detta, tillsammans med de många verktyg som hittades, gör att huset tolkas som en mindre verkstad och/eller förrådsbyggnad.

Figur 11. Plan över Hus 1. Skala 1:80.

Figur 12. Drönbild över Hus 1. Norr är åt fotos övre vänstra hörn.

HUS 2: LADUGÅRD MED STALLDEL

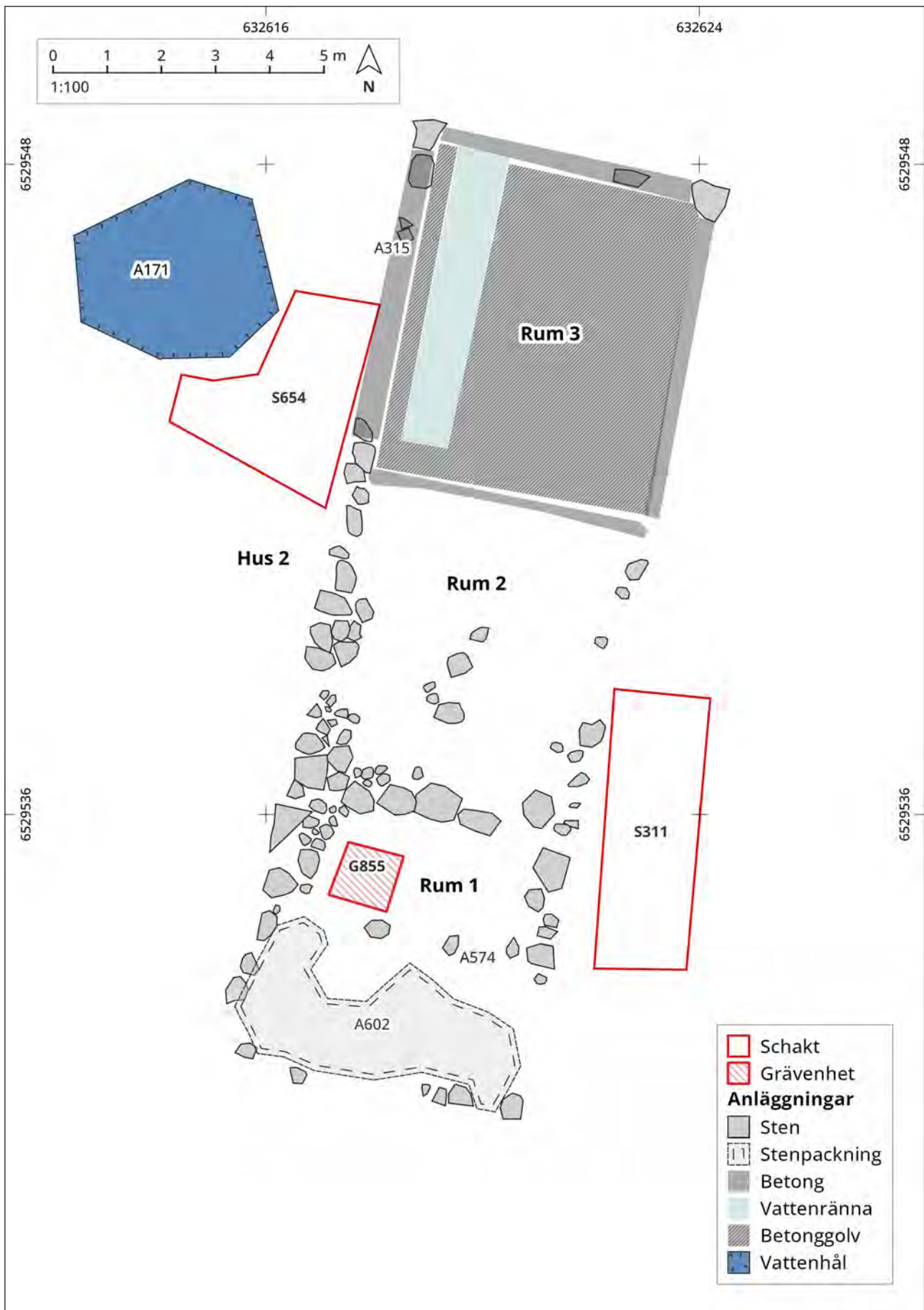
Byggnaden är 17×6 meter stor och består av en stensyll (A315), som i norra delen är om- och påbyggd i senare tid med betonggolv och installationer för djurhållning. Ladan har tre rum. Rum 1, längst i söder, är 5×4,5 meter stort. Här finns spår efter två olika typer av golv, ett undre skikt med en grövre beläggning av småsten (A602), samt en övre som ursprungligen utgjort ett brädgolv. Av det var endast stödstenarna (A547) till bjälklaget bevarade. Längs den östra och västra syllan finns ytterligare stödstenar som golvbrädorna vilat på. I rummets norra del grävdes en grävrua, G855. Här påträffades ett 7 centimeter tjockt skikt av lerinblandad skogsförna, innehållande krossat taktegel. Därefter tilltog den sterila undergrunden.

Det centrala rummet, rum 2, är 5×5 meter stort. Det avgränsas mot rum 1 i söder av en kraftig syllstensrad, och mot rum 3 i norr av en betongsyll. Glesa stenrader i rummet antyder att det även här funnits ett brädgolv. I övrigt fanns inga lager bevarade.

Längst i norr det största rummet, rum 3. Det mäter 6×5 meter och utgörs nästan uteslutande av betong. Ursprungligen har även den här delen haft en stensyll, som sedermera byggts på och förstärkts med betong. Rummet har använts för att stalla djur. Längs västra väggen finns en gjuten, upphöjd, vattenränna. Mellan rännan och väggen finns en smal arbetsgång, endast 0,5 meter bred. På motsatta sidan finns en dyngränna, ingjuten i betonggolvet.

Inga äldre föremål påträffades i byggnaden. I rum 1 hittades en större mängd maskintillverkad spik samt en del av en kvarnsten. Inget av detta tillvaratogs.

Cirka två meter väster om ladan fanns ett vattenhål, A171. Hålet var 4×3,5 meter stort och cirka 0,7-1, meter djupt. Vid inventeringstillfället var vattenhålet fyllt, men under de varma sommardagarna då grävningen utfördes var hålet upptorkat.

Figur 13. Plan över Hus 2. Skala 1:100.

Figur 14. Hus 2. Drönarfoto från väster.

Figur 15. Kvarnstensfragmentet som påträffades. Stenen omhändertogs ej.

Tjärdalen, L1982:8176

Lämningen hade en hästskoformad vall (A100) som var cirka 2,3 meter bred i norra och södra delen samt cirka 1,3 meter bred i nordost, högst upp i slänten. Vallen var som mest 0,3 meter hög. Hela lämningen, inklusive vallen, mätte cirka 7×5 meter. Gropen som vallen omslöt var 0,2 meter djup innan avtorvning. Vid framrensning och grävning genom vallen framträdde själva tjärgropen med ränna (A124), vilken avtecknade sig som en oval sotig mörkfärgning mot den gula sanden. Vallen utgjordes mestadels av sand från undergrunden, med skikt av sot och kol. Det var tydligt att gropen tömtes på sand som kasat ner mellan bränningstillfällena. Det kan också vara så att sand använts som släckmedel vid slutet av bränningen. Vid nästa omgång bränning har gropen tömtes och sanden lagts upp på vallen.

Längst ner i slänten, mot våtmarken, var lämningen skadad av djupa hjulspår från skogsmaskin. Här fanns dock en antydning till att ha funnits en uppsamlingsplats, där ett kärl varit placerat för att fånga upp tjäran. Tjärgropen mätte cirka 1,8×1,7 meter medan rännan var 2,2 meter lång och cirka 0,6 meter bred. Varken gropen eller rännan undersöktes vidare, men en jordsond stacks ner i gropen. Sticken visade att gropen är minst 0,35 djup och troligen stenskodd. Sonderingen visade att fyllningen var skiktad, vilket ytterligare tyder på att tjärdalen är använd flera gånger. Sticken i rännan visade att den är 0,3 meter djup medan uppsamlingsgropen är 0,05–0,07 meter djup, eventuellt också stenskodd. Hela anläggningen hade i ytan en likartad fyllning av sotig och kolig sand med stråk av större, inte helt brända träbitar.

Ytligt i kanten av tjärgropen samlades kol in. Vedartsanalysen visade att kolet i båda proverna kom från tallstam. I PK145 fanns även fragment av två unga, obrända grankvistar, vilka inte daterades. Prov 145 daterades till 1438–1621 e.Kr. (2σ) och prov 146 till 1470–1635 e.Kr. (2σ).

Högre upp i slänten, precis intill den stora tjärgropen, finns två mindre gropar, A147 och A155. A147 var 1,1×0,9 meter stor och 0,2 meter djup. Stick med jordsond visade att fyllningen bestod av svartbrun sandig silt med inslag av kol. A155 var något mindre, 0,65×0,5 meter stor och 0,1 meter djup. Ingen av groparna undersöktes.

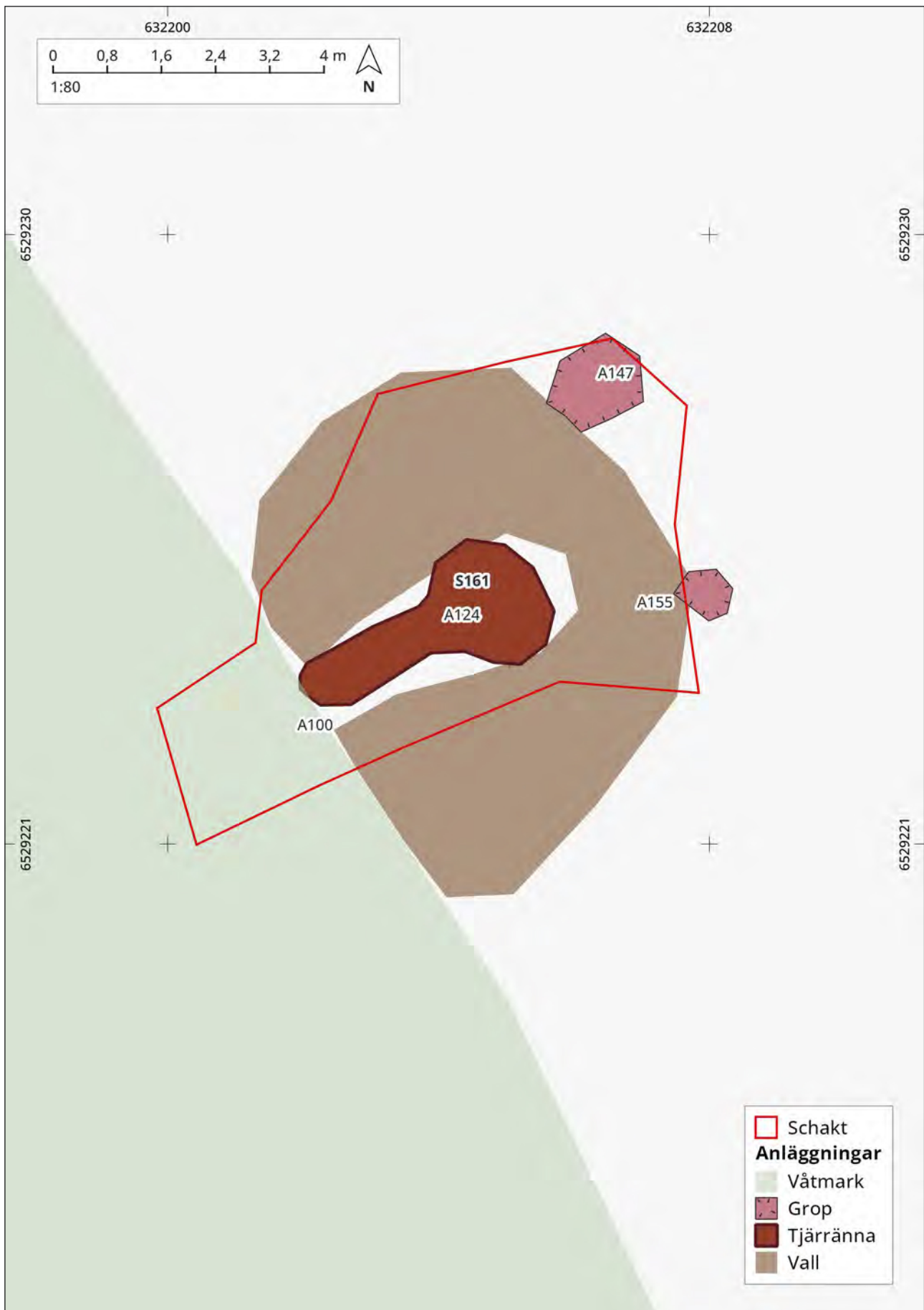
Hela tjärdalen och området kring avtorvades. Inga ytterligare anläggningar påträffades, men under mossan fanns runtrampad kol och sot från hanteringen av tjäran och kolet.

Figur 16. Tjárdalen, innan undersökning. Foto från väster.

Figur 17. Tjárdalen avtorvad. Drönarfoto. Norr är till vänster i bild.

Figur 18. Schakt- och anläggningsplan, tjärdalen L1982:8176. Skala 1:80.

TOLKNING

Lägenhetsbebyggelse, torpet Janslund, L1984:7104

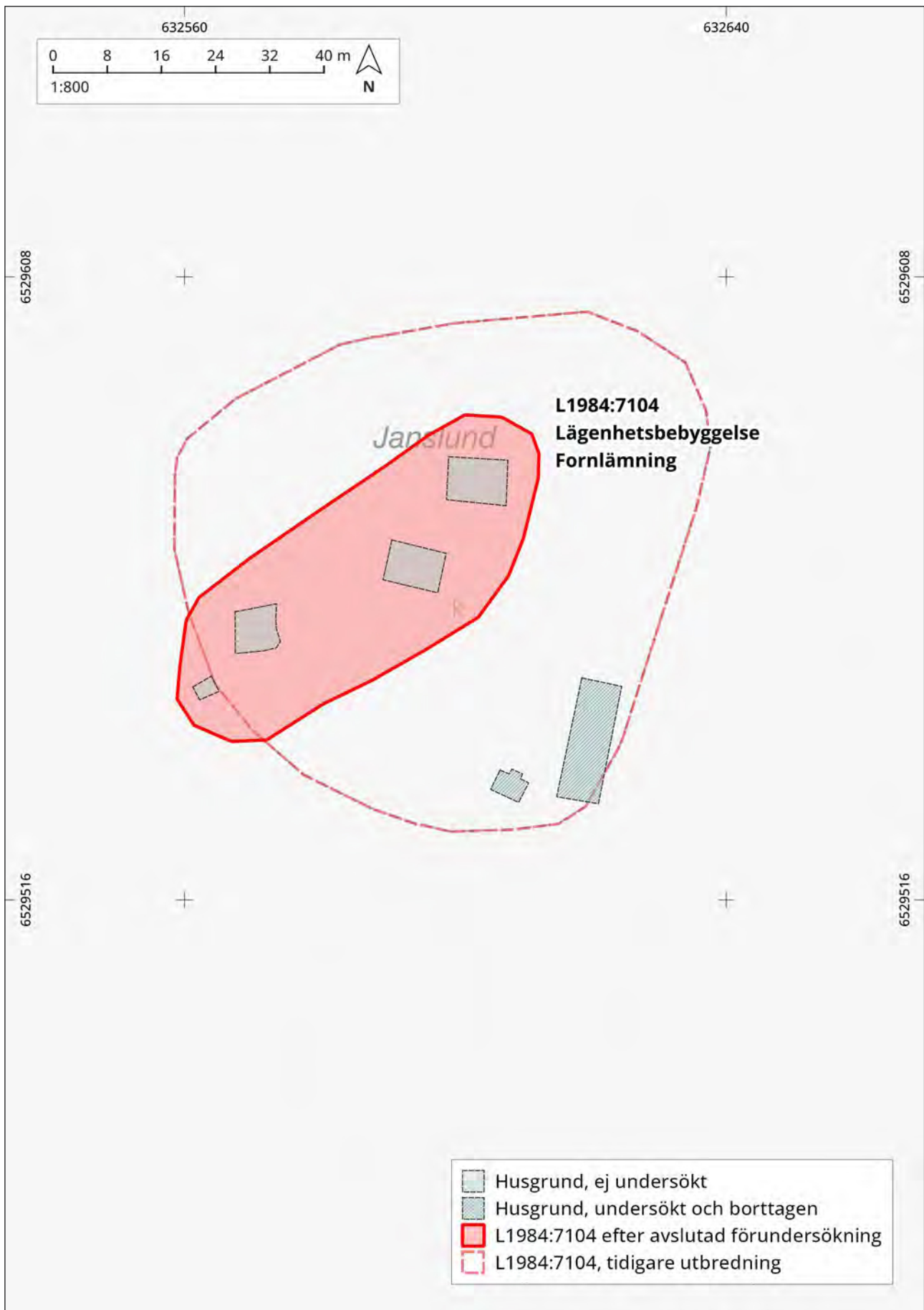
Förundersökningen har berört utkanten av torplämningen, där en ladugård och ett förråd har stått. Husgrunderna hade vissa skador orsakade av skogsbruk men var i övrigt väl bevarade. Däremot var lämningarna av ringa karaktär, till exempel saknades kulturlager. Det fanns heller inget äldre fyndmaterial. Den I-öring som insamlades har efter avslutad undersökning kasserats.

I och kring hus I hittades en mängd jordbruksverktyg såväl som exempelvis sågblad, knivar och spikar. Ett av verktygen kan möjligen ha använts för skinnberedning. De takpannor som hittades, framför allt i gropan, var alla ostämpade. Gärdesta hade faktiskt eget tegelbruk som anlades vid 1800-talets mitt och var aktivt fram till cirka 1910. Här tillverkades tegel i liten skala, för behov, i form av takpannor, murtegel och rör. Stämplarna TL och GE kopplas till Gärdesta (www.taktegel.se). Tegelbruket låg mellan Gärdesta och torpet Berga och är registrerat i KMR som L1984:7091. Det är tänkbart att takpannorna från Janslund är tillverkade vid Gärdesta tegelbruk. Trots mängden föremål gav platsen ett städat intryck.

Ladugården hade moderniserats med installationer av betong. Även syllan var påbyggd med en betongkonstruktion. Vattenhålet, A171, har troligen hållit vatten som pumpats till vattenrännan inne i stalden. Övriga delar av byggnaden har haft brädgolv, som också kan ha satts in i samband med upprustningen. Även ladugården gav ett städat intryck, där få saker lämnats kvar.

De undersökta husgrunderna inom markanspråket bedöms tillhöra torpets senare brukningstid. Inga lämningar äldre än år 1850 kunde beläggas inom förundersökningsområdet. Det finns heller inga lämningar eller föremål som tyder på att det har funnits en äldre fas här. Eftersom lämningarna är så få och har en sentida datering bedöms den del av torpet som ligger inom markanspråket ha mycket låg vetenskaplig potential.

Torplämningen L1984:7104 har fått en justerad geometri i Kulturmiljöregistret, där utbredningen är baserad på de inmätta husgrunderna vid inventeringen och den topografiska avgränsningen av dessa. Eftersom arkivstudierna placerar torpet i tiden innan år 1850 och att inga ytterligare arkeologiska insatser gjorts utanför markanspråket kvarstår den antikvariska bedömningen *fornlämning* för den återstående delen av torplämningen, se figur 19.

Figur 19. Torplämningen Janslund har fått en justerad geometri efter avslutad förundersökning. Skala 1:800.

Kemisk industri (tjärdal), L1982:8176

KORT OM TJÄRBRÄNNING

Tjära har framställts i Skandinavien sen stenåldern och har historiskt sett varit en viktig produkt med en rad användningsområden. Tjära framställs vanligen ur tall, även om andra träslag också förekommer. Mängden hartssyra (kåda) i veden är viktig, ju mer hartssyra desto mer tjära kan framställas. Därför valdes virket ut noga. I småskalig tjärframställning användes ofta 10–30 år gamla stubbar, där den kådfattiga ytveden var enkel att avlägsna. De bästa tjärstubbarna finns i mark som är bergig, stenig och sandig. Stubbar i sank- eller myrmark är däremot olämpliga. En säkrare metod, som gav bättre tjärved, var att under några säsonger barka av träden, för att få stammarna att svettas kåda. Uppskattningsvis krävdes mellan 36 och 112 medelstora stammar för att framställa en tunna tjära (Westman 2006, Hennius et al. 2005:12ff).

Export av tjära har historiskt sett varit en av de viktigaste för svensk handel men var också en vanlig bisyssla för många torpare. Försäljningen av tjära gav en extra inkomst och var särskilt viktig under år av missväxt, då jordbruket inte gav några inkomster. Att dagsverkstorpore brände tjära var alltså mycket vanligt. Tjäran kunde sen transporteras ut till städerna för försäljning men en del gick naturligtvis åt till hushållsbehoven.

Det finns två metoder för att framställa tjära. Antingen placeras tjärveden i en sluten behållare, eller ett slutet utrymme, som hettas upp utifrån (indirekt/alloterm), eller så används tjärveden i sig som upphettningsved (direkt/autoterm). Den senare metoden kräver en noggrann reglering av syretillförseln, annars brinner hela tjärdalen upp. Tjärveden täcks därför med torv för att skapa en syrefattig miljö. Värmen gör att hartssyrorna kokas och rinner ut ur veden. I processen skapas en kemisk reaktion som gör att den lättflytande hartssyran övergår till en mer trögflytande tjära. Kvar blir även tjärveden, som i den syrefattiga upphettningen blir till kol (så kallad dalkol). Den direkta metoden har under historisk tid varit vanligast. Den totala arbetsinsatsen för en tunna tjära (=125 liter) är ungefär 8–10 mandagar. Tiden för bränningen beror på storleken på tjärdalen och kan ta alltifrån ett till fem dygn. För att komma åt kolet som bildas måste tjärdalen svalna i ytterligare 1–4 veckor (Westman 2006, Hennius et al. 2005:12ff).

Tjärdalen L1982:8176 har, rent tekniskt, en optimal placering i landskapet, det vill säga i en sluttning nära vatten. I svackan mellan bergen ligger idag det som kallas Hjortonmossen, alltså ingen regelrätt sjö men mossen är även idag tidvis mycket blöt och sank med stora vattenansamlingar. Närheten till tjärved är också av vikt. Redan på kartan från 1687 (LMS akt C12:140-39) finns utskrivet "Berg, stenmark och tallskog".

Tjärdalen ligger nära gränsen mot Utterös skogsmarker, där landskapet på andra sidan ägo gränsen också utgör utmark. Av de torpen vi känner till är det cirka en halv kilometer fågelvägen till både Janslund och Lillvik, samt 2,2 kilo-

meter till huvudgården Gärdesta. Då är den kraftigt kuperade terrängen inte inräknad. Kartan från 1848 (LMM Akt 04-läs-34) är den enda där en stig faktiskt är utritad (se figur 4), i övrigt finns inga kända transportvägar ut ur skogarna. Med det sagt så kan det naturligtvis ha funnits vägar, som inte kommit med i kartmaterialet. Vi vet heller inte mycket om hur landskapet såg ut innan 1600-talet, varken var bebyggelsen låg eller hur markerna nyttjades. Eftersom den moderna inventeringen bara berört en smal korridor genom landskapet vet vi inte heller om det finns fler lämningar efter tjärframställning eller exempelvis kolning utanför Ostlänkens markanspråk. Det finns en idé om att tjärdalarna inledningsvis anläggs nära gårdarna, för att sen flyttas längre och längre bort i takt med att råvaran minskar. Den mest troliga förklaringen är att tjäran transporterats ut ur skogen vintertid, på släde.

TOLKNING OCH VETENSKAPLIG POTENTIAL

Lämningen undersöktes sparsamt. Prioritet var i stället att datera, avgränsa och kategorisera, det vill säga avgöra om det rörde sig om en tjärränna eller en tjärdal. Vid avtorvningen framkom formen tydligt, vilken tyder på att det rör sig om en tjärdal med en större tjärgrop, avtappningsränna och plats för uppsamlingskärl. Tjärdalar kräver särskild undersökningsmetodik med noggrann handgrävning, vilket inte var möjligt att genomföra inom ramarna för förundersökningen. Det finns även exempel på tjärframställningsanläggningar som använts under väldigt lång tid och som haft olika konstruktioner (se till exempel Hennius et. Al 2005:27ff). För att utröna om så är fallet krävs ytterligare undersökningar. Groparna Al47 och Al55 har en oklar funktion. Möjligen är de uppkomna i samband med bränningen, eller släckningen av tjärdalen. Den mindre gropen, Al55, kan vara en rotvälta.

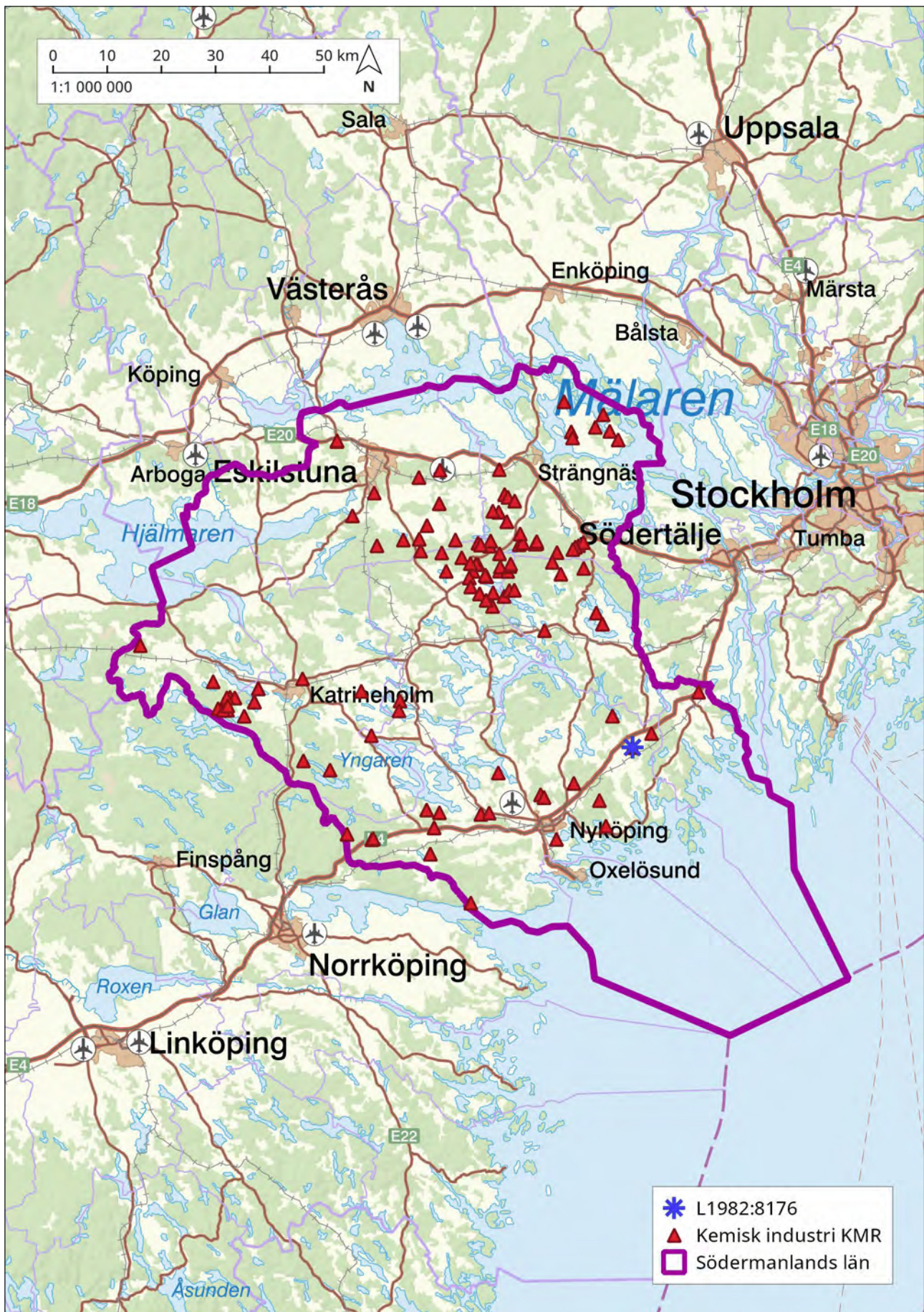
För att säkerställa en pålitlig datering analyserades två prover, där vedartanalysen kunde sortera ut det lämpligaste materialet. Att vedarten var tall bekräftar att det rör sig om ved från tjärbränningen. Den grankvist som också identifierades kan mycket väl ha använts för att täcka tjärdalen under bränning. De båda dateringarna var relativt samstämmiga, vilket stärker tillförlitligheten. Däremot skall det påpekas att om tjärveden består av gamla stubbar som stått i skogen i flera decennier så ger detta en viss förskjutning av dateringen.

Att dateringen gick ner i medeltid var oväntat. Som tidigare nämnt gjordes en ¹⁴C-datering vid utredningen, den ligger i ett något senare spann, 1660–1950 e.Kr. (2σ) (Hjulström 2020:33). Det är tänkbart att tjärdalen använts i omgångar, kanske under flera hundra år. Utifrån kartmaterialet kan vi placera tjärdalen i 1600-talets landskap och framåt, det medeltida landskapet är däremot mer okänt. Tjärdalen L1982:8199, i andra änden av Gärdestas ägor (som dock inte tillhör Gärdesta på 1600-talet), har också den en medeltida datering, dock något tidigare, 1260–1390 e.Kr. (2σ) (Hjulström 2020:37). Tjärframställningsanläggningarna i skogsmark kan ses som en del av den medeltida expansionen

av tidigare outnyttjade områden (Hennius et al. 2005:47). Eftersom båda lämningarna ligger på ett liknande sätt i landskapet och inom Ostlänkens markanspråk finns här möjlighet till jämförande studier.

Utöver tjärdalen påträffades inga andra lämningar, vilket inte heller förväntades. När det gäller kolning är det inte ovanligt att kolarkojor byggs intill milorna. Men kolning och tjärbränning skiljer sig åt i tillvägagångssätt, trots att tekniken är relativt lika. Kolningen sker på hösten eller tidig vinter och tar avsevärt mycket längre tid, bara bränningen kan ta upp till tre veckor (Nygren 2022:37, 100). Dessutom kräver kolning en avsevärt större mängd ved, vilket driver arbetet längre och längre bort från bebyggelsen. Tjärbränningen görs däremot på sommaren, traditionellt sett kring midsommar, alltså under den ljusaste delen av året. Även om det är ett utmarksbruk så ligger tjärdalarna sällan längre bort än att man har gångavstånd hem, vilket möjliggör skiftarbete (Hennius et al. 2005:17f).

Tjärdalens tidiga datering, möjligheten att göra jämförande studier och det allmänt utforskade kunskapsläget om skogsbrukslämningar i den här delen av Södermanland gör att lämningen bedöms ha hög vetenskaplig potential.

Figur 20. Karta över alla lämningar registrerade som kemisk industri i Kulturmiljöregistret. Skala 1:1 000 000.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN I FÖRHÅLLANDE TILL UNDERSÖKNINGSPLANEN

Syftet med förundersökningen var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning, samt ett underlag för att bedöma behovet och omfattning av en eventuell kommande arkeologisk undersökning.

Förundersökningen har slagit fast att lämningarna av torpet Janslund, L1984:7104, inom Trafikverkets markanspråk, inte utgör fornlämning. Den berörda delen av torpet bedöms som undersökt och borttagen. Huvuddelen av torpet kvarligger och den antikvariska bedömningen *fornlämning* kvarstår. Förundersökningen av tjärdalen L1982:8176 har bekräftat den antikvariska statusen *fornlämning* samt avgränsat och kategoriserat lämningen.

Fältarbetet var tänkt att starta under senhösten 2023, men det upptäcktes då att vattenståndet i skogarna var högt, särskilt i våtmarken vid tjärdalen. Tillsammans med markägaren och Trafikverket hade körvägar genom skogarna pekats ut, dessa var under hösten också bitvis vattenfyllda vilket innebar att grävmaskinen inte kunde ta sig fram till förundersökningsområdena. I samråd med Länsstyrelsen och Trafikverket beslutades att skjuta på fältarbetet till en torrare period. Under sommaren 2024 hade markerna torkat upp och fältarbetet kunde utföras enligt undersökningsplanen. Att invänta torrperioden innebar i det här fallet att uppdraget kunde utföras under goda vetenskapliga förutsättningar.

REFERENSER

- Beronius Jörpeland, L. & Hållans Stenholm, A-M. 2015. Sörmländska torp i kulturmiljövården. Ett projekt om torp för Länsstyrelsen i Södermanland, Södermanlands län. Arkeologiska uppdragsverksamheten vid Statens Historiska Museer. Rapport 2015:7, FoU-projekt
- Björklund, S. & Hed Jakobsson, A. 2015. Ostlänken. Delsträckan Sjösa-Sillekrog. Arkeologisk utredning, etapp 1. Rapporter från Arkeologikonsult 2015:2821
- Hjulström, B. 2020. Ostlänken. Sträckan Vretstugan-Nyköpings kommungräns. Bogsta, Tystberga och Lästreinge socknar. Södermanlands län. Arkeologisk utredning etapp 2. Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3205
- Hennius, A., Svensson, J., Ölund, A. & Göthberg, H. 2005. Kol och tjära – Arkeologi i norra Upplands skogsmarker. Underökningar inför E4. Vendel, Tierp och Tolfta socknar, Uppland. Upplandsmuseet rapport 2005:02
- Nilsson, P., Hansson, M. & Svensson, E. De obesuttnas arkeologi – människor, metoder och möjligheter. Riksantikvarieämbetet.
- Norrgren, H. 2022. Fortsatta utredningar inför Ostlänken. En kompletterande arkeologisk utredning inför Ostlänkens fortsatta planering. Tystberga och Svärta socknar, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3518
- Nygren, G. 2022. Kolning – historier och hantverk. Apell förslag
- Segerstråle, N. 1981. Svenska fideikommiss. AWE/Geber
- Westman, F. 2006. Tjärbränning. Informationsteknologi, Sävar AB

Kart- och arkivmaterial

LANTMÄTERIET, HISTORISKA KARTOR

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

1678. Geometrisk avfattning. Gärdesta nr 1-2. Lästringe socken. Akt C13:3-4

1687. Geometrisk avmätning. Gärdesta nr 1-2. Lästringe socken. Akt C12:140-3

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV

1814 (egentligen 1848). Arealavmätning, gränsbestämning, laga skifte, ägoutbyte. Akt 04-läs-34

RIKSARKIVET, KYRKOARKIVET
Lästringe socken

HUSFÖRHÖRSLÄNGDER

År 1823-1831	SE/ULA/11047/A I/6
År 1831-1835	SE/ULA/11047/A I/7
År 1836-1840	SE/ULA/11047/A I/8
År 1841-1845	SE/ULA/11047/A I/9
År 1846-1850	SE/ULA/11047/A I/10
År 1851-1855	SE/ULA/11047/A I/11
År 1856-1860	SE/ULA/11047/A I/12
År 1861-1865	SE/ULA/11047/A I/13
År 1866-1870	SE/ULA/11047/A I/14
År 1871-1875	SE/ULA/11047/A I/15
År 1876-1880	SE/ULA/11047/A I/16
År 1881-1885	SE/ULA/11047/A I/17
År 1886-1891	SE/ULA/11047/A I/18
År 1891-1894	SE/ULA/11047/A I/19

FÖRSAMLINGSBÖCKER, BUNDEN SERIE

År 1895-1900	SE/ULA/11047/ A IIa/1
År 1900-1908	SE/ULA/11047/ A IIa/2
År 1909-1919	SE/ULA/11047/ A IIa/3
År 1920-1935	SE/ULA/11047/ A IIa/4
År 1936-1948	SE/ULA/11047/ A IIa/5

Webmaterial

Ortnamnsregistret (ISOF) <https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names> "Gärdesta"

Taktegel: <https://www.taktegel.se/tillverkare/gardesta-tegelbruk/> 2024-12-17

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län Södermanland
Kommun Nyköping
Landskap Södermanland
Socken Lästringe
Fastighet Gärdesta 1:1

Fornlämningsnummer L1982:8176, L1984:7104
Lämningstyp Lägenhetsbebyggelse, kemisk industri
Datering Nyare tid, medeltid

Typ av undersökning Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslutsdatum 2023-02-22
Länsstyrelsens diarienummer 431-833-2022
Uppdragsnummer i Fornreg 202300234
Arkeologgruppens projektnummer P22041

Projektledare Annica Ramström
Fältpersonal Annica Ramström, Sabina Larsson

Undersökningstid Inventering 2022, förundersökning sommaren 2024
Undersökt yta 439 m²
Inmätningsteknik RTK-GPS
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd sparades.

BILAGOR

Bilaga 1. Schakt- och grävenhetstabell

S-nr	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Anläggning
161	8x5	0,1–0,2	Avtorvning och framrensning av tjärdalen L1982:8176. Grävd ner till anläggningsnivå, ej bottengrävt.	A100 A124 A147
175	13x11,5	0,05	Avtorvad yta.	A100 A124 A147 A155
300	6x2,5	0,1	Under grästorven finns ett skikt av ljusbrun siltig sand, något humöst. I botten berghäll.	
311	5x1,8	0,15	Under grästorven i finns ett 0,05 m tjockt skikt av grus, troligen en grusgång. I botten steril undergrund av ljusbrun grusblandad sand.	
570	2x1,4	0,1	Under grästorven är 0,05 m skogsförna. I botten berghäll.	
639	2x1,4	0,2	Under grästorven kommer den sterila undergrunden.	
648	5x3	0,1	L-format. Under grästorven är 0,05 m skogsförna. I botten steril undergrund av ljusbrun sandig morän.	
654	3,5x3	0,1	Under grästorven är 0,10 m grusig silt. I botten stenig morän.	
G661	0,5x0,5	0,1	Grävenhet. Endast steril av grå siltig morän och sten påträffades.	
817	31x13	0,05	Avtorvad yta.	
G855	1x1	0,07	Grävenhet i rum 1, hus 2. 0,07 m lerblandad skogsförna, innehållande krossat taktegel. I botten steril undergrund av lerig silt.	

Bilaga 2. Anläggningstabell

A-nr	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Fynd	Lämning
100	Vall	7x5 0,3 meter hög	Hästskoformad. 2,3 meter bred i N och S, 1,3 meter bred högst upp i slänten (NO). Består av sand, blandat med kol. Omgångar av uppkastat material från rännan har skapat skift av sand och kol i vallen.		L1982:8176
124	Tjärdal	3,8x0,8-2	Nyckelhålsformad nedgrävning med oval grop/tratt i NO och ränna ner i slänten, åt SV. Tratten är 2x1,2 meter stor och 0,2 meter djup. Rännan är 2,2 meter lång och 0,6 meter bred. Fyllning av sotig och kolig sand med stråk av större, inte helt brända träbitar. Vid sondning 0,3 meter ner i rännan hittas bränt trä. Sondning i tratten visar att fyllningen är skiktad, samt att den kan vara stensködd. Uppsamlingsgropen i SV är skadad av skogsmaskin. Sondning visar att den är 0,05-0,07 meter djup.		L1982:8176
147	Grop	1,1x0,9 0,2 meter djupt	Fyllning av svartbrun sandig silt med inslag av kol och natursten, 0,07x0,07 meter stora. Ej undersökt.		L1982:8176
155	Grop	0,65x0,5 0,1 m dj	Oval, övertorvad. Sten i ytan, 0,2x0,2 meter stora. Ej undersökt.		L1982:8176
171	Vattenhål	4x3,5 0,7-1, meter djupt	Vattenfyllt hål. Ej undersökt.		L1984:7104
315	Syll, hus 2	17x5,7	Blandad natursten, 0,3-0,8 meter stora. I norr är syllen påbyggd och förstärkt med betong, möjligen är detta en senare tillkommen utbyggnad. Här finns ett betonggol, med dyngränna och en upphöjd vattenränna. Syllen är skadad i SV delen, av skogsmaskin. Syllstenarna är nedgrävda i sterilen.		L1984:7104
547	Stödstenar till bjälklag	3,2x0,5	Natursten, 0,2-0,4 m st, liggande i den sterila undergrunden.		L1984:7104
602	Stenpackning	5x2,5	Tätt liggande sten, 0,05-0,10 m st.		L1984:7104

A-nr	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Fynd	Lämning
630	Syll, hus 1	4,2×3	Syll av stenar, 0,25–0,4 meter stora, mestadels av ett utvalt stenmaterial där stenarna har en flat ovansida. Syllen är skadad av skogsmaskin i SV hörnet. Möjligen finns en dörr eller öppning i S. I den S delen finns ett hål handgrävt och fyllt med takpannor, maskintillverkade. Utanför syllen, mot Ö, finns en närmast kvadratisk fyrkant av lagda naturstenar, cirka 1,3×1,3 meter stora. Möjligen utgör utbyggnaden en grund till en förstuga. I raseringen påträffades sågblad, handtag till spade, skrapa till skinnberedning, delar av ett vagnshjul, samtliga av järn. En grävenhet, 0,5×0,5 meter stor, grävdes i husets NÖ hörn. Här fanns ett 0,1 meter tjockt lager av grå silt med moränsten, upp till 0,1 meter stora. Lagret saknade helt kulturpåverkan.	1-öring Gustav V, jordbruksredskap, takpannor, spik mm. Ej omhändertaget.	L1984:7104

L1984:7104, lämningar belägna utanför markanspråket:

Typ	Storlek	Beskrivning
Källare	6×6	Kvadratisk, med valliknande väggar, 1,5 meter bred. Innermått 4,5×4,5 meter. Inbyggd i västsluttning, 1,3 meter hög i V, 0,3 meter hög i Ö. Kallmurad i upp till fem skift av huggna stenar. De tre undre skiften är av sten i storleken 0,8–1,1 meter, resterade skift är stenarna 0,3–0,6 meter. Rest av puts på väggarna. Öppning mot V, mot den lägre liggande åkermarken. Öppningen är cirka 1 meter bred och 1,5 meter hög. I vallen finns en delvis synlig syllstensram av sten, 0,3–0,5 meter stora, vilket antyder att källaren ursprungligen haft en huskonstruktion som idag är borttagen. Vallen övermossad och delvis övertorvad.
Boningshus	8×6 (ÖSÖ-VSV)	Rektangulär husgrund, 0,4–0,5 meter hög, mycket välbevarad, delvis övermossad/övertorvad och täckt av barr. Grunden består av en syllstensram i upp till två skift av delvis huggen natursten i storleken 0,3–0,8 meter, där de större stenarna finns i grundens hörn. Mot S finns en trappsten, 1×0,5 meter stor, belägen ungefär mitt på huset. I norra delen av grunden, men inte direkt mot väggen, finns ett spisröse, kvadratisk och 2×2 m stor, 0,7 meter hög, utrasat, bestående av sten och tegel. En möjlig mellanvägg, av 0,3 meter stora stenar, löper från spisröset och mot den västra väggen. I den Ö delen finns en järnspis uppkastad. Mitt i husgrunden växer en stor gran.
Uthus	7×4 (Ö-V)	Gles stensyll, rektangulär. Delvis övertorvade och glest ställda stenar, 0,3–0,6 meter stor, med mellanrum om ca 0,5–1 meter. Grunden kan vara större. Beväxt med lövträd och sly.
Möjlig husgrund	3×2 (NNO-SSV)	Syllstensram av natursten, 0,2–0,4 meter, där den större stenen återfinns i NNO. Belägen delvis i svag västsluttning. Kan utgöra ett avträde, eller ett odlingsröse.

Bilaga 3. Fyndlista

F-nr	Intrasis-ID	Lämnings-nummer	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt	Beskrivning	Kontext	Gallrad
1	926	L1984:7104	Mynt	1-öring	Koppar	1	2	Gustav V (1907–1950)	Lösfynd, matjord	Gallrad

Bilaga 4. Vedartsanalys

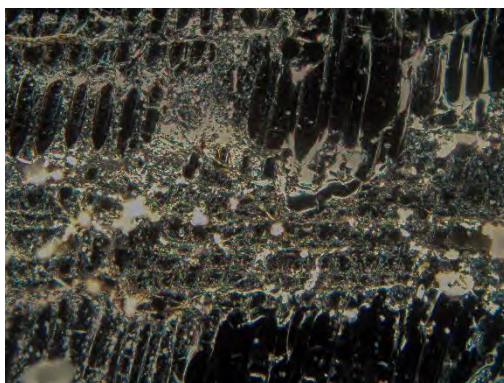
Antraco

vedartsanalys

ProjektId 2803

Södermanland, Nyköpings kommun, Lästringe socken, Gärdesta 1:1, L1982:8176 (Lästringe 172),
Kemisk industri

Uppsamlingsgröp, A124, PK145

Prover bestod dels av två unga, obrända kvistar av gran, dels av två hårt brända fragment från en ung tallstam. De senare valdes för datering.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Gran	Tall
0,9	0,9	4	4	2	2

Uppsamlingsgröp, A124, PK146

Samtliga fragment kom från en snabbt växande tallstam

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Tall
3,5	3,5	4	4	4

Uppsala 2024-09-30

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
www.uu.se/centrum/tandemlab

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Sabina Larsson
Arkeologgruppen i Örebro AB
Radiatorvägen 11
702 27 ÖREBRO

Resultat av ¹⁴C datering av träkol från A124, Janslund, Nyköping, Södermanland. (p 6097)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Detta steg upprepas tills den lösliga delen inte längre är mörkfärgad.

Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ¹⁴C-innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	δ ¹³ C‰ V-PDB	¹⁴ C ålder BP
Ua-84461	PK145	-24,2	402 ± 28
Ua-84462	PK146	-25,0	347 ± 28

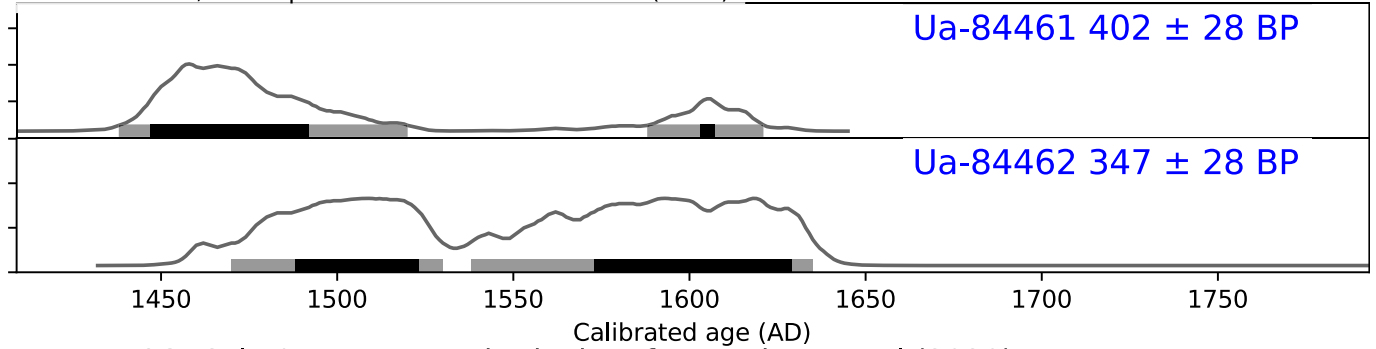
Med vänliga hälsningar

Melanie Melanie Mucke
2024.09.30
Mucke 16:23:21 +02'00'

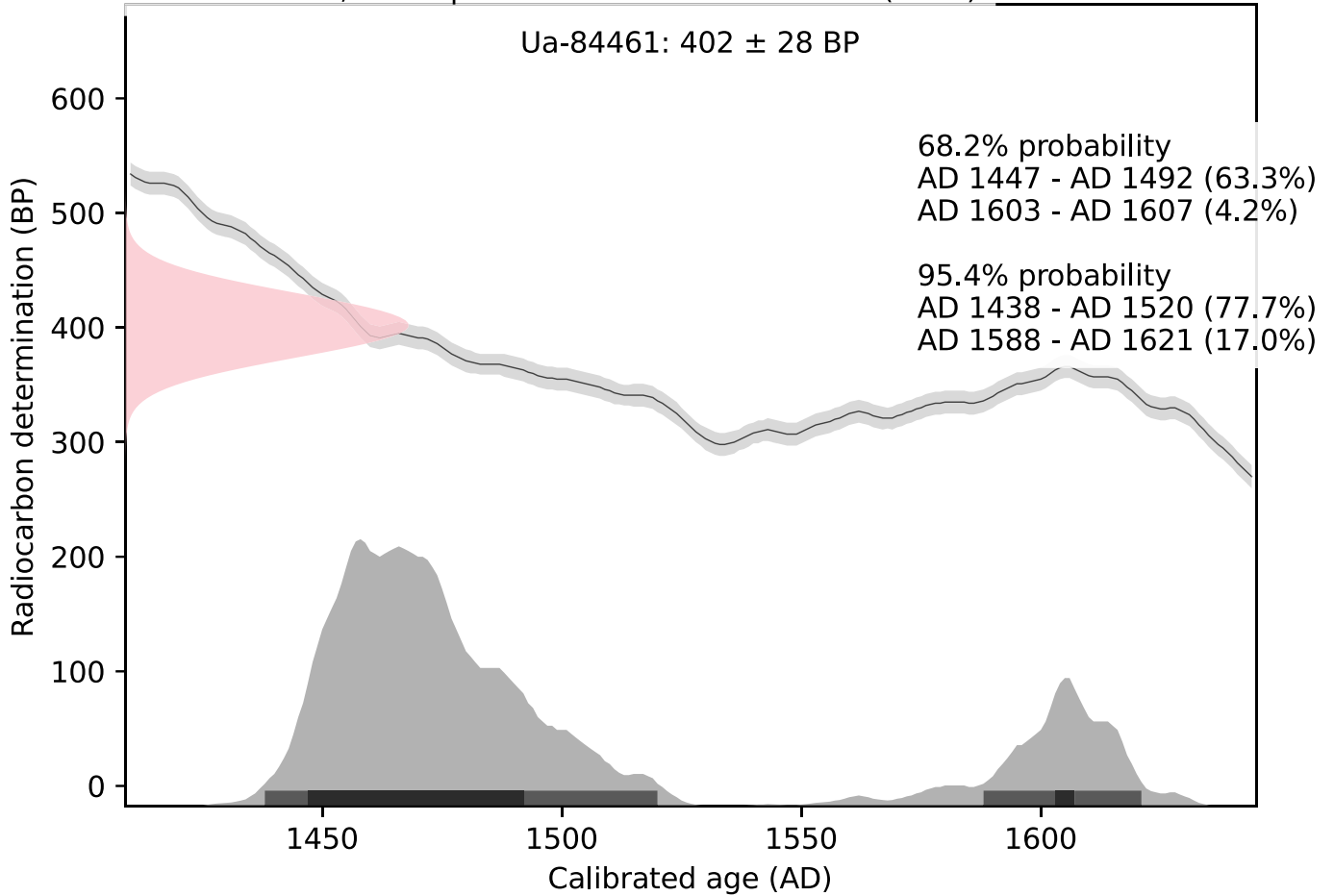
Melanie Mucke/Daniel Primetzhofer

Kalibreringskurvor

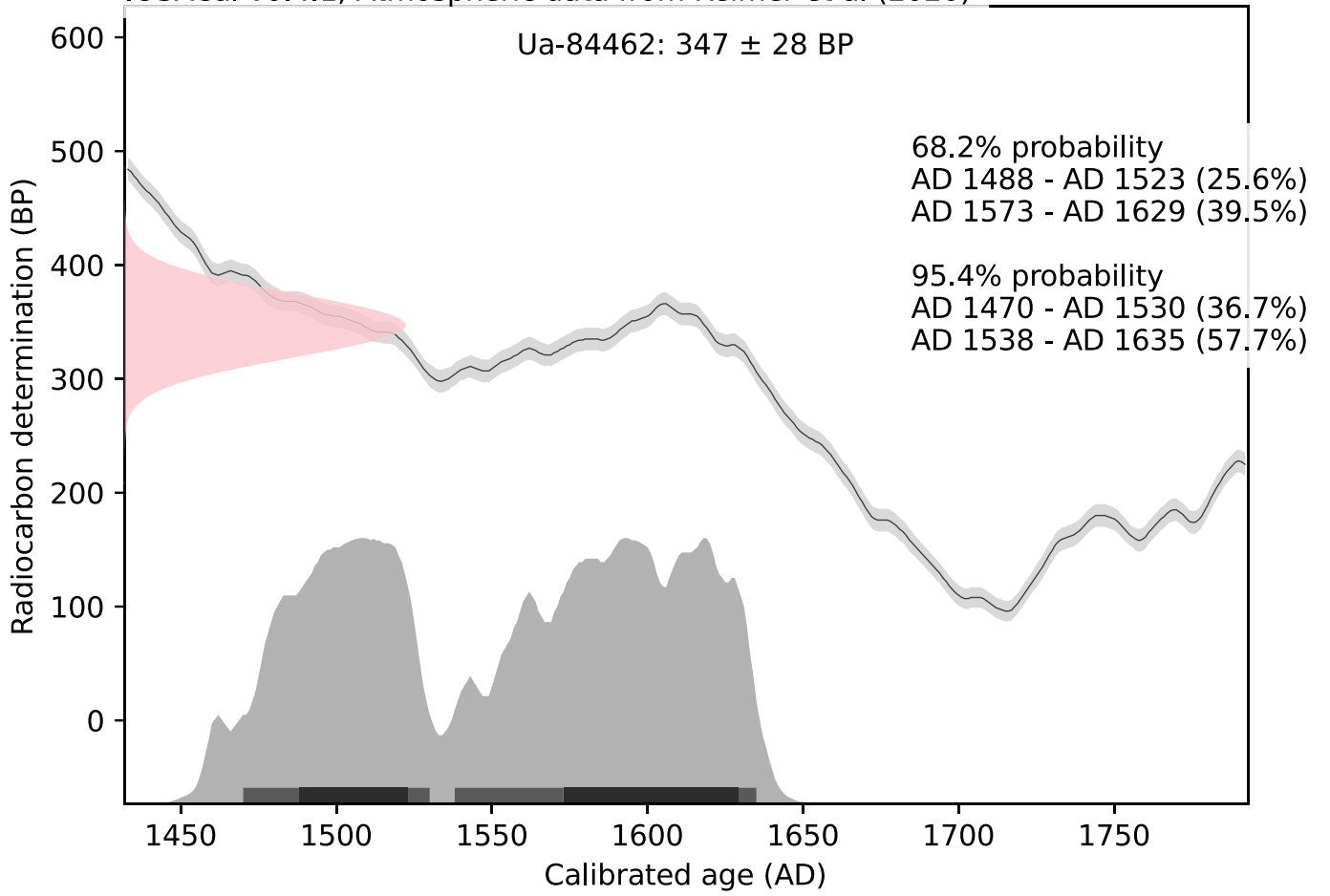
IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2024:54

